

A TÜSSZÖGŐ IKON

MILORAD PAVIĆ

Azok között a katalán zsoldosok között, akik az 1307-es esztendőben a Nyugat hasznáért és pénzén megtámadták az Athosz-hegyet, hogy a római kereszténység fennhatósága alá vonják, a hilendari szerb kolostor ellen küldött ezerfős csapatban harcolt egy don Jorge de Rueda el Sabio nevezetű ember is. A hosszú és hiábavaló ostrom után egységét két részre osztották, melyek közül az egyik a zárda déli, a másik az északi oldalán szállt partra. Reggel volt, s leszállt a köd, mely oly gyakran fordul elő ezen a vidéken, hogy maga a kolostor is a görög HILIAN és DARION szavak összetétele által kapta a nevét, melyek jelentése ezer köd. A katonák az orrukig se láttak, így aztán az az osztag, melynek Sabio is tagja volt, megkerülte a kolostort, és a túloldali sáncok előtt lecsapott a katalánok másik csapatára. A katonák azt hitték, hogy a szerzetesekkel találták szembe magukat, és felkoncolták egymást. Mindössze hárman maradtak életben, akik megadták magukat a hilendariaknak, és nemsokára szerzetesi fogadalmat tettek. Új életükben a Manuil, Szavel és Aviv nevet kapták. Az első nevet a valamikori don Jorge Rueda el Sabio viselte.

Amikor Manuil atya a kolostorban, csuhában találta magát, és látta, hogy a hilendari szerzetesek két szent nyelvet is bírnak – a görögöt és a szerbet –, olyan buzgalommal látott a tanulásukhoz, hogy rövidesen mindkettőt elsajátította. Az olvasásban és az éneklésben akármelyik Raškából való szerzetessel egyenrangú lett. E tanulás során történt vele egy furcsa dolog. Az első írásjelek egyikét, melyeket új életének kez-

* A kíváncsi olvasó Manuil, Szavel és Aviv ábrázatát a hilendari közös ebédlő ajtaja fölötti falrészre festve találja meg.

detén nagy sietve bemagolt, később sohasem tudta felidézni, és nem is látta viszont sem a görög, sem a szerb könyvekben. Éveken át kutatott utána, s mindig lúdtollat hordott a füle mögött, hogy ha egy kéziratban rábukkan, azonnal le tudja jegyezni – de hiába. Az 1354-es esztendőben egy napon, rögtön a hajnali szentmise után Manuil atya régi szokása szerint kiporciózott magának egy marék olajbogyót, réz poharának aljára egy égő faggyúgyertyát erősített, aztán a pohárba bort töltött, az övéen függő cellakulcsra egy tűzforró lepényt akasztott, kiválasztott egy könyvet, és a füle mögött a lúdtollal átbandukolt abba a toronyba, ahol a mosdók és a mellékhelyiségek voltak. Kényelmesen, a kíváncsi tekintetektől rejtve elhelyezkedett, s addig maradt a búvóhelyén, míg a marék olajbogyó és a bor el nem fogyott, s míg a gyertya csonkig nem égett. Mire végül becsapta a könyv fedelét, a reggel már jócskán elmúlt. Manuil atyát elfogta a reszketés, mert a kolostori házirend szerint már rég az ebédlőben kellett volna lennie. Útközben semmi különöset nem vett észre, hacsak azt nem, hogy a szálláshelyek előtt megfakult a fű. Az ebédlőből már régen távozott az utolsó szerzetes is, egyedül az ő ebédje állt az asztalon. Az asztal mellett egy ifjú, Manuil előtt ismeretlen szerzetes várakozott (nyilvánvalóan aznap ő felügyelt az ebédlőben). Amikor Manuil atya maga elé húzta az ételt az asztalon, a tányér mellett egy szokatlanul szépen teleírt papiroost vett észre. Széttregette, és meglepetéssel tapasztalta, hogy az írásjelek nem görögök és nem is szerbek: de mert nem felejtette el teljesen a katalán írást, el tudta olvasni őket:

BORBA

A Jugoszláv Kommunista Párt hivatalos lapja
38218. szám 1950. március 11.

Manuil atya rögtön átlátta, hogy az évszámot Krisztus születésétől számították, de mivel szokatlan volt számára az idő meghatározásának ez a módja, fejben átszámította a dátumot, s megkapta a világ teremtésétől számított 7485. esztendőt. Ez felelt meg a papíron szereplő 1950. évnak. Az elképedt Manuil atya némi gyanakvással fordult a mellette álló ifjú szerzeteshez:

– Régóta vár rám?

– Nagyon régóta, Manuil atya – válaszolta szolgálatkészen a szerzetes –, az ebédje már kétszer kihűlt, úgy kellett felmelegítenünk. – Ezzel karjába kapta az edényeket, és nyitva hagyva maga után az ajtót, kiol-

dalazott az ebédlőből. Manuil atya szóltanul meredt utána, amikor valaki a háta mögött, az ebédlő mélyén harsányan tüsszentett. A szerzetes döbbenet fordult sarkon, mert azt hitte, hogy senki nincs mögötte. Ekkor ismét hallotta, hogy valaki – jól kivehetően női hangon – tüsszent. A Háromkezű Istenanya fából készült ikonjához sietett, amely keret nélkül, sötéten függött az igumán asztala fölött a falon. Kezet akart csókolni neki, de a Szűzanya három kacsója közül csak kettőt nyújtott elé; a harmadikban, alig észrevehetően egy keszkenőt dugdosott. Nyilvánvaló volt, hogy ő tüsszög. Manuil atya sietve az ebédlő kijárata felé indult, s miközben a falakról egyfolytában harsogtak felé a figyelmeztetések, betette maga után az ajtót. A tüsszögés még aznap abbamaradt. Manuil ekkor elhatározta, hogy egy kicsit utánanéző a Háromkezűnek. A régi könyvekből és a szerzetesekkel folytatott beszélgetésekből a következőket tudta meg:

A Háromkezűt ábrázoló ikon vándorlásai

A képrombolók elleni harc során az Úr 726. esztendejében Damaszkuszi Szent János görög költő és képtisztelő magára vonta III. Leó császárnak, a szóban forgó eretnokség védelmezőjének a haragját. A császár utasítására a kalifa, akinél János magas tisztséget viselt, megparancsolta, hogy csuklóból vágják le a költő jobb kezét, majd elrettentésül és okulásul helyezték közszemlére a város azon pontján, ahol a legtöbb ember szokott összegyűlni. Amikor ez megtörtént, a Damaszkuszi barátai, akik egyszersmind a kalifa közvetlen környezetéhez is tartoztak, ellopták a térről a költő keze fejét, és visszaadták a gazdájának. A Damaszkuszi aznap éjszaka bezárkózott a szobájába, kézfejét a csuklójához illesztette, és egymásba rakva két kezét az Istenanya ikonja előtt, imádság közben elaludt. Felébredvén látta, hogy álmában a tenyere visszanőtt a csuklójához, és csak egy vörös heg mutatta azt a helyet, ahol levágták. A költő hálából ezüstkezet kovácsoltatott, és az Istenanya ikonjára helyeztette. Az ikont ezután magával vitte Palesztinába, ahol felkent Szent Száva király jeruzsálemi lavrájában telepedett le, és életének hátralevő részét ott töltötte el. A költő halála után az ikon a kolostorban maradt, közvetlenül a Szoptató Szűzanya csodátévő ikonja mellett, amelyet felkent Szent Száva, amikor a VI. században megalapította a kolostort, arra az idegenre hagyományozott, aki királyi vérből származik, az ő nevét viseli, és Európából jött, hogy lássa Palesztinát.

Amikor a XIII. század elején Nemanja Száva szerb költő és herceg először látogatta végig a szent helyeket, megfordult felkent Szent Száva lavrájában is. Belépett a templomba, hogy imádkozzon a Háromkezű ikonja előtt, s a szentkép azon nyomban leesett a falról, pontosan a Szerbiából érkezett ismeretlen látogató lába elé. Az elképedt sekrestyés jelenésnek nyilvánította az esetet, s amikor Száva válaszaiból kihámozta, hogy uralkodói vérből származik, a Száva nevet viseli, és Európából érkezett, az igumán és a testvérek mindkét ikont nekiajándékozták, beteljesítvén a szerb költő látogatását megjövendölő kolostoralapító végakarátát. Azután, hogy Száva Palesztinából hazatért az Athosz-hegyi kolostorba, a Szoptató Szűzanya ikonját kareai remetelakjában, a Háromkezűt ábrázoló szentképet pedig Hilendarban helyezte el. Ám a Háromkezű nem sokáig maradt új otthonában. Amikor 1208-ban Szent Száva az Athosz-hegyi zárdából Szerbiába indult, hogy kibékítse a szerb trónért viszálykodó fivéreket, atyja, Nemanja szent hamvain kívül magával vitte a Háromkezűt ábrázoló ikont is. Bátyja, István, első koronázott király udvarában helyezte el, s meghagyta, hogy nemzedékről nemzedékre őrizzék az uralkodóház tagjai, amíg csak létezik a szerb állam. Így is történt. Az 1389. év egy éjszakáján, amikor a hilendari kolostor előjárója a szokásos időben felkelt, hogy az éjféλι imádságra a nagytemplomba siessen, cellájának ablakán át a kolostortól néhány percnyi járásra az északi falaktól a tenger felé vezető úton valami nagy fényességet látott, mintha maga a Nap szállt volna alá. Azon nyomban hívta a szerzeteseket, hogy menjenek, és nézzék meg, mi történt. És látták, hogy a tengerről a kolostor felé vezető út felső részén a földön egy számár áll, magányosan és portól lepetten, a hátán a Háromkezűt ábrázoló szentképpel. A rémült szerzetesek ebből megtudták, hogy a szerb seregek elveszítették a törökökkel vívott csatát Rigómezőn, hogy a szerb állam elbukott, hogy az uralkodóház megsemmisült, és hogy az ikon visszaköltözik hozzájuk. Ekkor miseruhát, kereszteteket és füstölőt hoztak és éneklés mel hangos imádság közepette az ikont a székesegyházba vitték, ahol az oltár fölső részén helyezték el. Másnap a szentképet legnagyobb ámulatukra az ebédlőben, az igumán asztala fölélt találták meg. Nem sejtvén, hogy hogyan kerülhetett oda, újabb hajlongások és imádságok közepette visszavitték eredeti helyére, az oltárra. A kolostorfőnök pedig bezárta a templom ajtaját, és a kulcsot magával vitte. A Háromkezű azonban még aznap éjszaka megjelent a kolostorfőnök álmában, és így szólt hozzá: „Nem azért jöttem, hogy ti őrizzetek engem, hanem hogy én vigyázzalak benneteket.”

Ettől az időtől fogva a Háromkezű egészen 1912-ig az igumán asztala fölött állt. Abban az évben a szerb hadsereg felszabadította Kosovót, és a szerzetesek, miután meghallották a hírt, celláik ablakából minden reggel észak felé pillantgattak, arra az útra, amelyik Hilendarból Szerbia felé vezet, s azt lesték, mikor tér vissza a Háromkezű a felszabadított országba. Eljött, majd elmúlt az 1918-as év is, de a Háromkezű, mintha mi sem történt volna, el sem mozdult a helyéről. Egy szép napon aztán az igumán és a szerzetesek elhatározták, hogy abban az évben, vagyis 1929-ben Szerbiába, Kosovóba küldenek egy szerzetest, hogy tudja meg, miért nem tér még mindig haza a Háromkezű, annak ellenére, hogy az ország jórészt felszabadult, és visszaállították a szerb államot. A szerzetes, miután egyéves vándorlás után hazatért, többek között elmesélte, hogy Murat török szultán emlékművét Rigómezőn és a török hadsereg emlékére felállított türbét Gazimesztánon ugyan látta, de sehogy sem bír rábukkanni az emlékműre azon a helyen, ahol megölték Lazar cárt, és ahol a samodrežai templomnál eltemették Miloš Obilićet, a legnagyobb szerb hőst. Így aztán nem is csoda, állapították meg a szerzetesek, hogy a Háromkezű nem mozdul a helyéről a hilendari ebédlőben.

* * *

Ez volt minden; Manuil atya sehol sem talált említést a Háromkezűt ábrázoló szentkép ama szokásáról, hogy tüsszögött volna. Miután mindezt alaposan végiggondolta, arra a következtetésre jutott, hogy mégiscsak fel kellene állítani azt az emlékművet a Rigómezőn, s akkor talán a Háromkezű is a visszatérés mellett döntene. Épp akkortájt, amikor ezek a gondolatok foglalkoztatták, 1950-ben a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság sajtóját figyelő testvértől megtudta, hogy a Rigómezőn hatalmas emlékoszlopot emeltek az ott elesett szerb harcosoknak. Ez meggyőzte Manuil atyát arról, hogy többé semmi ok a této-vázásra, s éjjelente titokban résnyre nyitva hagyta az ebédlő ajtaját, hátha így könnyebben kerekedik fel a Háromkezű Szerbiába. Ám amikor nyitva maradt az ebédlőben egy ajtó vagy egy ablak, az ikon azonnal tüszögni kezdett, és tüsszögött, amíg a huzat meg nem szűnt. A zavart és csalódott Manuil atya egy éjszaka aztán kivezette a szamarát a kolostor szálláshelye elé, az ikonnal (csak úgy, keret nélkül) fölnyergelte a jószágot, az ikonra pokrócot dobott, s miután ily módon elrejtette, suttymban nekivágott Szerbiának. Alig hagyta el azonban az Athosz-

hegyet, a jugoszláv–görög határ közelében, azon a helyen, amelyet még katalán zsoldos korában ismert meg közelebbről, Marcos partizánjainak a kezére jutott, akik akkoriban gerillaháborút vívtak a hegyekben. Az öszvért az egyik oldalra, Manuil atyát a másikra vezették, és megkezdődött a kihallgatás. Manuil azonban egy árva szót sem értett abból, amit a partizánok mondtak. Csak annyit sikerült megállapítania, hogy a dimothikét, vagyis az újjörögöt beszéltek. Megkérdezték, hogy tud-e még valamilyen nyelvet, mire az atya azt felelte, hogy jártas a szerb beszédben is. Minthogy Marcos emberei között akadtak önkéntesek Jugoszláviából is, egy szerb származású partizán próbált meg szót érteni a szerzetessel. De már az első néhány szó után Manuil atya csodálkozva kérdezte meg tőle, hogy milyen nyelven hablatyol, és egészen kétségbeesett, amikor közölték vele, hogy szerbül.

– Hát már senki sem beszéli a szent nyelveket a világon? – fordult végül az őreihez a szerzetes.

– Ó, dehogynem! – válaszoltak neki tréfálkozva. – A latin megfelel?

– Latinul nem tudok, de spanyolul igen – felelte Manuil atya.

– Spanyolul? – csodálkoztak a katonák, és odahozták a politikai biztost, aki fiatalkorában Katalóniában, a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádok vörös zászlaja alatt harcolt. A komisszár és a szerzetes végre remekül megértették egymást, és amikor Manuil atya felidézve első neve alatt eltöltött életét elárulta, hogy valaha Katalóniában don Jorge Rueda el Sabiónak hívták, a komisszár úszott a boldogságban. Spanyolországi emlékeiket felelevenítve végigbeszélgették az egész éjszakát. Manuil atya még pirkadat előtt észrevette, hogy a számár kisettenkedett a táborból, és szép csöndben, a vízmosásokon át, hátán az ikonnal, elindult a határ felé. Manuil atya a régi, katalán zsoldosi tapasztalatát és talán a politikai biztos jóindulatát kihasználva, aki tudta, hogy mikor hunyhatja be a fél szemét, maga is a jószága után osont, és az éjszaka leple alatt visszasietett a kolostorba. Hilendar közelében rátalált a számárra, amely nyereg nélkül, de jókedvűen a kolostor egyik rétvén legelészett. Abban a hitben, hogy sikerrel végrehajtotta a feladatot, Manuil atya vidáman felkapaszkodott a hátára, és kisvártatva már a székesegyházban serénykedett a hajnali istentiszteleten. A mise után, mint mindig, visszatért az ebédlőbe, és nekifogott, hogy elkészítse a szokásos éjszakai reggelijét: kiválogatta az olajbogyókat, bort töltött a pohárba, kiválasztott egy könyvet... Mindeközben valamit mormogott bajsza alatt, és éjszakai kalandján meg azon az írásjelen tőprengett, amely továbbra is hibádzott a kalkulációból.

– Meg aztán, ki tudja – mélázott el Manuil atya. – Lehet, hogy azok a szerbek már nem is szerbek... Látod, a nyelvük már régóta nem is az igazi. Én mondom, ezek valami újszerbek lesznek, és lehet, hogy ott, a határon túl már egy sincs a mieink közül...

Ebben a pillanatban valaki a háta mögött a félhomályban tüsszentett. Manuil atya hátrafordult, és meglátta a Háromkezűt a régi helyén, a falon.

– No nézd, hát megint visszajöttél! – dörmögte álomittasan, s elindult, hogy becsukja az ebédlő ajtaját. Ám a helyiség összes ablaka és ajtaja zárva volt. Az ebédlőben egyáltalán nem volt huzat.

* * *

Manuil atya, hiába próbálván meg valamiféle tanulságot levonni az ikon viselkedéséből, vállat vont. És akkor felöltött benne az a jel, amelyet aznap éjszaka, az országút mentén, az egyik útkereszteződésnél látott, miközben hazafelé baktatott Görögországon át:

Ez a jel végre eszébe juttatta az elfelejtett írásjelet. Most már világosan emlékezett: nem görög és nem szerb betű volt, és nem is azok közé az első írásjelek közé tartozott, amelyeket új életében megtanult, hanem épp fordítva, az utolsók egyike volt, melyeket első, katalán nyelvű életéből elfelejtett. Igazából nem is betű volt, hanem jel, amelyet az ujjak egyszerű keresztesével is fel lehetett mutatni. Mintha csak figyelmeztetnék őket, felemelt kezükkel ezt a jelet mutatva bocsátották egykor útjukra őket a barcelonai asszonyok, amikor hadjáratba indultak; s az üzenet értelmét körülbelül így foglalhatjuk össze:

Soha nem marad üres a távozó helye.

BOJTÁR B. Endre fordítása